Valy CEIA
(Universitatea de Vest
din Timişoara)

Un topos literar dihotomic: *laus Italiae*

Abstract: (*A Dichotomous Literary Topos:* Laus Italiae) The image of an Edenic Italic space, of which the description is often utopic, has a long tradition. Italy's topos as an ideal homeland pervades Latin literature, it's visage echoing into the present day. But as the artistic discourse is constructed, in prosperity's shadow we see the threatening signs of dissolution. Aiming intensely at the awakening of the numbed consciences, the topos knows an essence twist. In such circumstances, prosperity becomes also an index of decadence. The cohabitation – dynamic, tense – between utopian and dystopian adds a layer of dramatism that we perceive today from an elevated standpoint. My paper follows some of the literary milestones of this topos, with a particular focus on its manifestations in the Latin literature from the last half of the pre-Christian century.

Keywords: *laus Italiae*, *Latin literature*, *topos*, *dichotomy*, *eulogy*

Rezumat: Imaginea unui spațiu italic edenic, în care descripția se configurează adesea utopic, are o lungă carieră. Toposul Italiei ca patrie ideală străbate literatura latină, reflexele sale ajung, însă, până în contemporaneitate. Dar așa cum se construiește discursul artistic, în umbra prosperității deslușim amenințătoare semnele disoluției. Vizând cu intensitate trezirea conștiințelor amorțite, toposul cunoaște, ca atare, o răsturnare semnificațională. Prosperitatea în atare condiții devine și un indice al decadenței. Coabitarea – dinamică, tensionată – între utopic și distopic adaugă un dramatism pe care îl percepem azi la justa intensitate. Lucrarea mea urmărește câteva dintre jaloanele literare ale acestui topos, cu atenția focalizată îndeosebi asupra manifestărilor sale în literatura latină din ultima jumătate a veacului precreștin.

Cuvinte-cheie: *laus Italiae*, *literatura latină*, *topos*, *dihotomie*, *elogiere*

Încredințată că răspunsurile de altădată sunt adecvate și pentru noi, ce-i de-acum (*i.e.* din contemporaneitatea cititorului, oricând ar fi aceasta), una dintre problematicile romane asupra căreia revin în răstimpuri privește relația, opozitivă, dintre Roma republicană a începuturilor și Roma clasică și postclasică. Cea dintâi, clădind civilizația pe care o admirăm și azi, devine efigia existenței altitudinale; cealaltă, îndreptându-se în același ritm înspre disoluție (la fel de emblematică), ne avertizează să recunoaștem cântecul de lebădă al sfârșitului. Două modele existențiale, două atitudini față de realitate, a căror coabitare o vreme ne împiedică să distingem foarte clar un moment – *punctum a quo* – din care *illa Roma antiqua* își pierde blazonul distincției admirative: *illa*, rămânând, totuși, un reper, un etalon care să ne îngăduie să cântărim, dincolo de conjuncturi politice, binele, ca și răul vieții.

BDD-A31418 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:42 UTC)

O antiteză, subiacentă în conștiința romanității clasice și postclasice, ne înlesnește să avem intuiția sfârșitului Imperiului – cu toate că subiectul, ca orice aspect major al lumii, este menit să rămână *in aeternum* deschis, fără a-i desluși cu claritate toate articulațiile. Literatura latină revine permanent la exprimarea a două perspective existențiale majore: simplitate *vs.* opulență, modestie (în sensul etimologic al termenului) *vs.* vanitate. Perspectiva este una răsturnată fiindcă – vom desluși din tonalitatea și din redundanța oțioasă a scriitorilor – idealitatea existenței se conjugă cu simplitatea, cu echilibrul vieții, cu dreapta măsură. Așa cum se construiește permanent discursul artistic, în umbra prosperității deslușim amenințătoare ghearele dezintegrării, în strălucirea imperială a puterii „mondiale" romane se strecoară norii amenințători ai disoluției. Abaterea de la norme nu poate rămâne, în cele din urmă, fără repercusiuni. Ceea ce devine însemn major al vremurilor este coabitarea – dinamică, tensionată – între utopic și distopic. Fragila barieră ce le separă îl obligă pe drumețul responsabil să înainteze cu conștiința trează, spre a nu escamota granița dintre ele. Aceasta reclamă, însă, putere de judecată, detașare analitică, forță conceptuală; implicare, în ultimă instanță. Or, să recunoaștem, nici vremurile vitrege, cu atât mai puțin cele prospere nu ne pun la îndemână cu generozitate atare instrumente de „calibrare" a existenței. Ba, mai mult, atâta vreme cât societatea înaintează pe drumul drept, verificat, ele nu sunt obligatorii. Inerția existențială izbutește să fie în sine un bun sau, după caz, un dezastruos îndrumător. Responsabilă de bine, ca și de rău (cu ce vor fi conotând acestea), imobilitatea, apatia, lentoarea în fața dinamismului structural al ființei îndrumă înspre zonele ce cășună corupția – în sensul său larg, de alunecare de la norme. În acest context vedem cum semnele certe pentru noi ale binelui devin sâmburele care alimentează răul. Dar să nu cădem în abisurile acestei ecuații just rezolvate, deși în cu totul alt cadru, de către Berdiaev.

Să ne îndreptăm, în schimb, atenția către un pasaj deconcertant, atunci când aliem descripția paradisiacă, descinsă din spațiul utopic al basmului, unei scrieri istorice, fie ea o cronică:

> Ieste Țara Italiei plină, cum să zice, că o rodie, plină de cetăți și orașă iscusite, mulțime și desime de oameni, târguri vestite, pline de toate bivșuguri și pentru mare iscusénii și frumusețuri a pământului aceluia, i-au zis raiul pământului, a căruia pământŭ, orașile, grădinile, tocmélele la casile lor cu mare desfătăciune traiului omenescŭ, nu are toată lumea, supt, ceriŭ blândŭ, voios și sănătos, nici cu căldură prea mare, nici ierni prea gréle. De grâu saţiu, vinuri dulci și ușoare, de untudelemn mare bivșug și de poame de tot féliul; /.../ oameni iscusiți, la cuvântŭ stătători, peste toate neamurile, la războaie neînfrânți, neamăgei, blânzi, cu oamenii streini dintr-alte țări nemăreți, îndată tovarоși, cum ar fi cu ai săi, cu mare omenie, supțiri. (Costin 1979, 87).

Evident, zugrăvirea în atare coordonate a teritoriului italic surprinde prin dimensiunea idilică, mai mult, prin crearea unui spațiu aflat în proximitatea lumii basmului, or, pe alocuri, rupt din aceasta. Descumpăniți, poate, să nu ne grăbim însă cu

BDD-A31418 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:42 UTC)

catalogările și, pentru o dreaptă cumpănire, să procedăm, alert, la o incursiune diacronică.

Astfel, pentru lectorul literaturii latine, imaginea evocă viguros elogiul Italiei pe care Vergilius îl realizează în cartea a II-a a *Georgicelor* (v. 136-176), unde excursul poemului didactic, înscris perfect în economia textului, nu face decât să potențeze elemente semnificaționale de forță ale întregii opere. Nu voi stărui asupra unei analize detaliate a zugrăvirii de către Poet a tărâmului italic, *Saturnia tellus* (*Georg.*, II, 173), el a fost de-a lungul vremii de nenumărate ori decriptat. Voi observa, în schimb, pentru cadrul acestei lucrări, perechile antitetice și, pe alocuri, paradoxale din care se clădește descrierea. Dintre acestea, iese în evidență, firește, abundența roadelor pământului, în pofida oricăror practici agricole. Singur acest sâmbure ideatic are darul de a ne vorbi despre ținutul saturnic unde locuitorii sunt răsplătiți de către zei pentru virtutea lor desăvârșită. Topos al literaturii antice, mitul vârstei de aur adună toate aceste însemne ale relației de reciprocitate (*do ut des*) stabilite între zeul ce revendică calități fără cusur și oamenii care sunt recompensați, în contrapondere, cu darurile pământului, fără vreun efort din parte-le. Balansarea între 1. perspectiva sinoptică și 2. privirea focalizată rând pe rând asupra elementelor separate, 3. reliefarea discrepanțelor și, mai ales, 4. așezarea unei bariere clare (pentru care este responsabilă *at*, cea mai puternică dintre conjuncțiile adversative) între Italia și restul lumii, fac să nu existe chip ca vreun loc de pe pământ să se compare în frumuseți și bunăstare cu Italia: *nec... laudibus Italiae certent* (*Georg.*, II, 138).

În ocurență cu perspectivele deschise de poetul mantuan însuși, ceea ce rezultă este o lume ideală într-un univers la rându-i paradisiac, precum într-un eon saturnic. Ca atare, în loc să amendăm gândirea prea exaltat idealistă a cronicarului român, vom recunoaște într-o atare structură retorică și o delicată, generoasă formă de elogiere a unui ilustru predecesor literar. De altminteri, citatul omagial face carieră deja în literatura antică. Dincolo de imaginea pe care acesta o actualizează, reflexul său puternic este acela de a arăta reverența pe care un autor o bine-merită. Iar dacă Miron Costin a avut drept model excursul vergilian, poetul mantuan a descoperit, la rându-i, în opera antecesorului său Varro, *De re rustica* (I, 2), apărută cu trei–patru ani înaintea *Georgicelor*, elementele dinamice prin care să nemurească Italia. Așa cum literatura critică a evidențiat deja, acolo surprindem antiteza dintre Italia și alte țări glorificate pentru rodnicia lor, Varro fiind reperul artistic pentru poetul mantuan, într-un mod pe care „cărunta vechie cinstită" îl socotea nu doar firesc, ci și obligatoriu. Exuberanța mândriei patriotice – în sensul său autentic, nealterat – se compune aici în jurul unei succesiuni de interogații retorice, elogii intrinseci ale patriei: *Vos, qui multas perambulastis terras, ecquam cultiorem Italia vidistis? [...] quod far conferam Campano? quod triticum Appulo? quod vinum Falerno? quod oleum Venafro?*[1] Pasajul abundă, vedem chiar din această frântură textuală, de un retorism clădit pe conștiința fermă a bogăției și frumuseții locurilor acestora saturnice, aflate sub proteguirea zeilor.

[1] „Voi, care ați străbătut multe ținuturi, oare ați văzut vreunul mai îngrijit decât Italia? [...] ce grâu se compară cu cel din Campania? ce vin e mai bun decât Falernul? ce ulei mai bun decât Venafrul?" (trad. m.).

BDD-A31418 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:42 UTC)

Enumerarea produselor vegetale și animale coincide la cei doi scriitori. Deosebirea ține de atitudinea stilistică: o descriere eminamente poetică la Vergilius, alta utilitaristă la Varro – dar nevăduvită nici ea de amprenta retorică, conferind o căldură aparte.

Vizând cu intensitate trezirea conștiințelor amorțite ale congenerilor, toposul Italiei ca patrie ideală[1] revine și la poeții congeneri lui Vergilius, Propertius ori Tibullus, statornicindu-se astfel pe deplin în literatura latină. Într-un efort conjugat de resuscitare a orgoliilor civice și de reclădire a Romei altitudinale, împăratul își aliază marii creatori – pe Vergilius, Titus Livius, Horatius, Propertius –, socotindu-i ostași destoinici, în felul lor, în această crâncenă luptă spirituală[2]. Transformând, cu sprijinul scriitorilor valoroși ai vremii, acțiunea de revitalizare a vechilor virtuți romane în politică de stat, Augustus a căutat să reînvie în conştiinţe perceperea verticală a vieţii. Strategia ne apare firească, obligatorie chiar, azi, însă ea trebuie privită în contextul său – a doua jumătate a veacului I a. Chr. –, când circulația operelor literare și accesul la acestea are cu totul alte coordonate, dar și într-o societate percepută superficial drept pragmatică și mercantilă.

Acum, așadar, o perioadă de emulație spirituală, preocupată de resuscitarea moralității de odinioară, o spun din nou, își compune și Propertius *Elegiile*. Astfel, după aproximativ șapte ani de la scrierea *Georgicelor*, tema Italiei ideale reapare într-una dintre elegiile sale: III, 22. Configurată antitetic[3], ea este însă diluată prin excesul de reflexe mitologice, element specific alexandrinilor. Poezia properțiană declară deschis omagiul recunoscător față de regiunea natală, patria care a adus pe lume făptura poetului. Prin opera fiului Umbriei, gloria poetică personală se răsfrânge asupra unei

[1] Contrazicând flagrant însăși noima etimologică a conceptului de *patrie – terra patria* „pământul strămoşesc" –, o cinică sentență decretează: *Ubi bene, ibi patria*. Amprentele ei intensive sunt încă mai puternic reliefate la Cicero: *Patria est,* ***ubicumque*** *est bene* (*Tusculanae disputationes*, V, 37, 108). Oratorul roman citează de fapt din tragedia palliata *Teucer*, a lui Pacuvius, pentru care manifestă o admirație declarată: „licet dicere et Ennium summum epicum poetam [...] et Pacuvium tragicum et Caecilium fortasse comicum" (*De optimo genere oratorum*, I, 2). Regăsim ideea și la Publilius Syrus: *Patria est, ubicumque bene vixeris.* (*Sententiae*, 545). Adverbul de loc *ubicumque*, secondat de *est*, intensiv prin reluare, lărgește la extrem limita spațială, anulând orice rigori morale pentru stabilirea patriei. La mijlocul secolului I a. Chr. (cel asupra căruia se oprește cu deosebire această lucrare) *bene erat Romae*, așa încât nu surprinde faptul că, dacă în 70-69, la ultimul cens republican, au fost înregistrați 910.000 de cetățeni, în 28 a. Chr. (așadar în pragul principatului augustan) existau 4.063.000 de cetățeni. Am urmărit tangențial acest aspect, al dobândirii cetățeniei, într-un articol privitor la perspectivele deschise de discursurile juridice ciceroniene. În plan literar, statistica de mai sus nu face decât să potențeze *adevărul poeților* (Perkell 1989), chiar dacă fidelitatea reprezentării este obnubilată puternic de exuberanța paradisiacă a viziunii scripturale.

[2] Sintagma ce îi reunește, aceea de scriitori de curte, nu are tangență semantică în vreun fel cu semnificația sa actuală, total degradată. Cunoscătorii universului cultural roman cunosc prea bine acest fapt, nu insist aici asupră-i, o temă în sine. Trebuie, totuși, subliniat alert: nu obediența, ci valoarea artistică dicta includerea unui scriitor în șirul celor vrednici să slujească politica imperială. Pe de altă parte, rolul cu care îi învestește împăratul este dintre cele mai nobile: revigorarea altitudinii spirituale romane.

[3] Cu forța ei sugestivă, dar, mai ales, datorită impactului imediat și direct, antiteza este o figură dilectă a literaturii din această perioadă. Cât privește efectul ei retoric, lucrurile sunt evidente.

BDD-A31418 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:42 UTC)

întregi colectivități aflate într-unul dintre momentele esențiale ale istoriei sale.[1] Spațiul italic care ni se înfățișează e un veritabil loc paradisiac. Utilizat anaforic, *hic* „aici" subliniază unicitatea ținutului. În fond, Vergilius însuși recurge la *hic* și/ sau *hinc* „de aici" spre a configura întâietatea ținutului. Dincolo de descripție[2], e de remarcat un fapt pe care, de altminteri, pasionații de poezie îl cunosc: nu o dată, tocmai în atare elemente de „rang secund" ale lexicului și ale gramaticii, în general, rezidă forța pe care o emană textul. Găsindu-și resursele în elemente aparent văduvite de energie semantică, discreția și forța se conjugă în marea poezie.

Glorificarea patriei se intensifică și se nuanțează odată cu cartea a IV-a properțiană. Ni se conturează aici un spațiu referențial exemplar, fie evocând altitudinea spirituală a Romei de odinioară (IV, 1), fie elogiind o matroană, dispărută prea devreme (IV, 11), fie reînviind trecutul ca etalon de civism (IV, 4), fie recurgând la eposul mitologic (IV, 2), *e.g.* Modele, fiecare în felul său, pentru contemporaneitatea ce percepe drept vetuste tocmai valorile care au înălțat Roma, din oameni de pripas pe coline dezgoline, elegiile cărții a IV-a devin un manifest al iubirii de patrie, când discret, când pătimaș. Acesta e cadrul în care Propertius creează și poemul ce deschide cartea a IV-a a *Elegiilor*. „Poem ciudat în mai multe privințe", cum îl califică Georges Dumézil (1993, 212), acesta se dovedește, în flagrant contrast cu aparenta simplitate a limbajului și a imaginilor, un text de o mare densitate ideatică, ale cărui trimiteri se dovedesc inepuizabile[3]. Într-un tablou dihotomic, simplitatea cuceritoare a Romei de odinioară se întâlnește cu opulența prezentului:

Hoc, quodcumque vides, hospes, qua maxima Roma est,
Ante Phrygem Aenean collis et herba fuit;
Atque ubi Navali stant sacra Palatia Phoebo,
Evandri profugae concubuere boves.
Fictilibus crevere deis haec aurea templa,
Nec fuit opprobrio facta sine arte casa;
[...] Curia, praetexto quae nunc nitet alta senatu,
Pellitos habuit, rustica corda, Patres.[4]

[1] Nu altminteri vede menirea scriitorului Cicero însuși. Secvențele din *Pro Archia poeta* ce subliniază rolul scriitorului în nemurirea actelor glorioase (VI, 12-XII, 26) constituie un element nodal în structura discursului, dar și în creionarea adevăratei mentalități romane, răzlețită de clișeele de percepție ce încă o sufocă.

[2] Marc Dominicy (2010) ne oferă o lecțiune asupra poemului properțian în discuție. Pe urmele, poate, ale interpretării lui Dumézil (1993, 213-227) asupra elegiei romane (Prop., *Elegiae*, IV, 1, text pe care îl voi invoca, de asemenea), cercetătorul belgian întreprinde o dinamică analiză a poemului. Dar ambiguitățile textului, lecțiunile sale multiple au dat naștere la nenumărate *cruces intrepretum.* Analizând această dimensiune a operei properțiene, Matthew S. Santirocco (2002, IX) scrie amuzat-ironic: *Quot editores, tot Propertii.*

[3] Nu poate fi trecută cu vederea ironia subtilă a lui Dumézil, care își intitulează subcapitolul dedicat analizei primelor 32 de versuri *Comentariu complet*, titlu subminat de chiar analiza întreprinsă.

[4] *Elegiae*, IV, 1, 1-6, 11-12: „Străine, tot ceea ce vezi aici, pe unde se întinde măreaţă Roma/ Înaintea frigianului Eneas era doar iarbă şi coline./ Şi unde se înalţă, pe Palatin, templu pentru Neptun Corăbierul/

BDD-A31418 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:42 UTC)

Între două forme verbale „forte" – *est* și *fuit* – se derulează întregul traseu. În fapt, între prezent și perfect se desfășoară această elogiere a istoriei Romei, între aceste două registre verbale puternice curge întreaga istorie. Element intrinsec de comparație, aflat chiar sub ochii vizitatorului, prezentul viu este contrabalansat de construcțiile forte – succesiune de predicate la indicativ perfect: *fuit (collis et herba)*, *concubuere, crevere, fuit (opprobrio), habuit*. Forma verbală a acțiunilor încheiate, asupra cărora nu mai poți interveni, induce în context o doză consistentă de nostalgie. E un sentimente ce rezidă nu doar din substanța acestor predicate ce actualizează, dramatic, trecutul, ci și din istoria relatată de către ghidul *ad hoc*. Într-un joc permanent trecut-prezent, grație acestei incursiuni prin Urbe se clădește treptat un arsenal imaginativ capabil/ dornic să destructureze amorțirea spirituală și inerția existențială.

Reflecțiile poetului, devenit conjunctural ghid, constituie un vector al devenirii altitudinale și nu simple reverii ale unui plimbăreț. Străbătând agale strălucitoarea cetate augustană, poetul așază în oglindă două realități, contrapuse: Roma republicană, a începuturilor, de o mișcătoare naturalețe, și Roma imperială, contemporană, *ditissima terra*, în care opulența dobândește accente stridente. Actualizarea trecutului se metamorfozează într-un indiciu major ce provoacă declinul individului și prăbușirea societății. Antinomia are totodată darul de a atrage luarea-aminte asupra fundamentelor existențiale perene, a responsabilității individuale în efortul civic conjugat pentru progres, dar și asupra justei înțelegeri a evoluției, ce nu e înlănțuită în chip imperativ de prosperitatea materială. Câtă vreme romanii își jalonau existența conform principiului complex al virtuții, viața a înaintat ferm și demn. Nu individul, ci cetatea, nu sinele, ci celălalt impulsionează existența vrednică. Îți poți procura binele personal atâta vreme și numai dacă acționezi pentru binele celuilalt.[1] Istoria ne pune la îndemână exemple, confirmând bunele principii romane. Lecția supremă a romanității este aceea a implicării, a raportării critice, a coeziunii planurilor ființei. Vizionar, Propertius – mai mult decât ceilalți scriitori invocați, poate – ne avertizează că raportarea la realitățile înalte de odinioară e un imperativ ontologic fundamental. În relația utopic-distopic care se instituie, cititorul însuși este implicat direct, într-un efort de reflecție asupra elementelor fundamentale ale existenței. Ne trezim astfel responsabili, la rându-ne, pentru *ce va fi*. Efectul Simmel, cum a fost acesta denumit la două milenii distanță,

Se tolănea odinioară cireada lui Evandru./ Aceste temple aurite au fost durate în locul unor zei din lut,/ Care nu se rușinau de bordeiul simplu./ [...] Curia, ce strălucește mândră de toga pretextă,/ Avea bătrâni dintr-o bucată, îmbrăcați în piei" (Propertius 1992, 114).

[1] Realitatea vieţii noastre individuale dobândeşte sens deplin şi valoare – ne încredinţează Propertius – numai în măsura în care e dedicată cetăţii şi comunităţii şi, în acelaşi timp, se leapădă de atributele exacerbate ale eului. Cu două veacuri înaintea gândirii creştine, definind virtutea, Lucilius dă formă celei mai admirabile forme de existenţă. A acţiona permanent gândind la celălalt s-a dovedit o cale sigură înspre evoluţia materială, dar, nu mai puţin, şi spirituală a societăţii romane. Semn cert al marilor scriitori, sensul conferit virtuţii de către Lucilius cu aproape două veacuri înaintea eonului creştin nu şi-a pierdut nimic din forţa semnificaţională. A proba virtutea înseamnă „să vrei întâi binele patriei, apoi pe al celor din jur şi de-abia în al treilea rând, şi ultimul, binele propriu" (trad. m.):

Commoda praeterea patriai prima putare,
Deinde parentum, tertia iam postremaque nostra.

BDD-A31418 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:42 UTC)

poate fi lesne identificat odată cu *pax Romana* în literatura acestei perioade, emblematică și în plan sociologic.

Constantă a literaturii latine ce dobândește rol (și) propagandistic, elogierea patriei jalonează adesea un teritoriu ce evadează din chingile realului. Însă tocmai în acest fel – prin disponibilitatea expresivă ale cărei latențe ideatice sunt uriașe – ea devine mai vie. *Ceu cursores*, Varro, Vergilius, Propertius, Tibullus, Grattius, Plinius Secundus, Rutilius Namantianus – ca să invoc aici doar câteva nume – preiau, nuanțează, personalizează *laus Italiae, Saturnia tellus*[1]. În felul acesta se configurează, în lumea realității textului, ceea ce Christine Perkell (1989) denumește *the poet's truth*, în interpretarea sa la opera vergiliană. Dar adevărul, de ce n-ar fi adevărul țesut tocmai în șirul descrierilor celor mai rupte de realitate? Istoria însăși este, ea, aceeași cu realul? Fără să cădem în reflecții, de la un punct abisale, asupra relației istoriei cu realul, să ne întrebăm, totuși, nu în grilă filosofică, ci literară, ce va fi însemnând realitatea, ce, adevărul.[2] Universitarul și, deopotrivă, romancierul englez Malcolm Bradbury evidențiază acest însemn al literaturii în *Nota autorului* la romanul *Un om al istoriei*:

> Ficțiunea de față îi este dedicată lui Beamish pe care, în drum spre cine știe ce conferință, l-am întâlnit ultima oară pe aeroportul din Frankfurt, întrebând de la un ghișeu la altul despre bagajul său, din nefericire urcat în alt avion decât el. Ea este integral o invenție, cu aproximări iluzorii în privința realităților istorice, cum de altfel este și istoria însăși. Nu numai că Universitatea din Watermouth, care apare aici, nu are nici o asemănare cu adevărata Universitate din Watermouth (care nici nu există) sau cu vreo altă universitate, dar nici anul 1972, care apare pomenit, nu are vreo legătură cu adevăratul 1972, care oricum a fost o ficțiune ș.a.m.d. Cât despre așa-zisele personaje, nimeni, în afara celorlalte personaje ale cărții, nu le cunoaște, și nici măcar acelea foarte bine; ele sunt pure invenții, la fel ca și intriga la care participă mai mult decât cu persoana lor. Iar eu nu zburam spre nici o conferință mai deunăzi; sau, dacă totuși zburam, nu era nimeni în avion cu numele de Beamish, care, desigur, în acest caz, nu și-a pierdut nici un bagaj. Tot restul, se înțelege, e numai adevăr. (Bradbury 1991, 6).

Să adăstăm, așadar, pentru scurtă vreme tot în această zonă ce se găsește pe nisipuri mișcătoare – *i.e.* acolo unde cea mai adâncă certitudine este curând frântă de nesiguranța celui ce pășește în subterana interpretării artistice, doar ea suverană în marea literatură –, depășind, însă, teoriile clasice, aristotelică sau cea platoniciană despre artă. Parafrazând un celebru silogism, Alberto Manguel scrie romanul intitulat (sub formă de premisă majoră) *Toți oamenii sunt mincinoși*[3], dar care concentrează în

[1] Ennius utilizează, se pare, cel dintâi sintagma ce va face carieră, devenind, însă, emblemă vergiliană: *Saturnia terra* (cf. Varro, *De lingua latina*, V, VIII).

[2] Și acum – ca de fiecare dată, mă grăbesc să adaug – fără sprijinul literaturii eline orice discuție e lipsită de consistență. Ca atare, depășind zone gnoseologice de mare densitate conceptuală, am ales calea literaturii, ce le înglobează și le împrumută aparența simplicității.

[3] Firește, cunoscătorul *Psalmilor* biblici identifică aici un verset pe care, de altminteri, Manguel îl așază drept motto al romanului: „Mi-am spus atunci, în grabă, toți oamenii sunt mincinoși." (*Psalmii* 116: 2). În ansamblul său, romanul urmărește tocmai relația aceasta dinamică, de la un punct contradictorie, pe care

BDD-A31418 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:42 UTC)

dedicație o afirmație paradoxală: „Lui Craig Stephenson, cel care nu minte niciodată.” Textul în ansamblul său dezghioacă relația dinamică, mereu nesigură, dintre realitate și ficțiune, dintre fețetele multiple ale aceleiași realități. „Aparența și realitatea literaturii”, ca să o parafrazez pe Monica Spiridon (1984, 66 ssq.), se încheagă din zone ce glisează permanent între realul „cel mai adevărat”, riguros identificabil senzorial, și evanescența lucrurilor în realitate. Granița dintre adevăr și plăsmuire are contururi fluctuante, ne asigură Manguel, forța adevărului iscându-se uneori tocmai în pliurile celei mai clare irealități. A zugrăvit poetic, dar și teoretic acest suprem adevăr – dintr-un lung șir de scriitori – Roberto Juaroz [1987], solicitând disponibilitățile noastre latente în a accepta că realitatea, fundată pe real, se țese în și din zonele impalpabile ale ființei. E unul dintre motivele care ne obligă la reconsiderarea literaturii, acceptându-i o puternică dimensiune ontologică.

Să ne întoarcem atunci, cu mai mare încredere, către descripția de un pitoresc edenic ce a prilejuit acest excurs. Fixat în elementele sale de rezistență de către Vergilius, motivele elogiului Italiei paradisiace depășesc – modificate, amplificate, adaptate – spațiul literaturii latine.[1] Un ținut utopic, în fond, nu este nicidecum reflexul imaginației sterile, ci el antrenează ființa tocmai în efortul de a substitui idealului realul: „Marea misiune a Utopiei este de a face loc posibilului ca opus unei acceptări pasive a stărilor de lucruri existente în prezent. Ea este gândire simbolică, aceea care învinge inerția naturală a omului și-l dotează cu o nouă aptitudine, aptitudinea de a remodela continuu universul său uman.” (Cassirer 1994, 92). Deși corectă, am eludat, însă, o atare elucidare interpretativă acum, pășind alături de scriitorii latini ai perioadei augustane spre a desluși, în parte, resorturile malefice ale binelui. În egală măsură, modalitățile în care se configurează, se propagă, se metamorfozează, se redimensionează toposul *Saturnia tellus* sunt tot atâtea căi de reflecție asupra forței literaturii de a ne extrage din inerția habitudinilor noastre, obligându-ne să ne regândim permanent universul[2]. Firește, iubindu-și cititorul, literatura autentică nu e atât de bună cu noi, încât să ne ofere aprioric soluții. Ea implică, solicită, chinuie; e șansa ce ni se oferă spre a înțelege.

Referințe bibliografice

Barthes, R., Bersani, L., Hamon, Ph., Riffaterre, M., Watt, I. 1982. *Littérature et réalité*. Éditions du Seuil.

o presupune adevărul. Imaginea personajului central, absent, se articulează din amintirile cunoscuților despre acesta: fiecare dezvăluie o altă perspectivă, destule dintre acestea contradictorii. Astfel, personalitatea eroului se construiește, în cele din urmă, *dincolo* de suma imaginilor despre acesta, aglutinându-le.

[1] *Italia illustrata* a lui Flavio Biondo, *Italienische Reise* a lui Goethe, *La Italia* a lui Gheorghe Asachi, *A Letter from Italy* a lui Joseph Addison probează interesul admirativ stârnit mereu de către *Saturnia tellus*.

[2] În alt context, Jean Ladrière (*L'articulation du sens*, apud Koninck 2001, 182) analizează percutant această transgresare din planul concretului în cel al invizibilului, arătând că a lăsa cunoașterea noastră doar în seama ochilor înseamnă a ne văduvi de sensul major al existenței; QED.

BDD-A31418 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:42 UTC)

Bloch, Raymond, Cousin, Jean. 1985. *Roma şi destinul ei. I-II.* Traducere şi note de Barbu şi Dan Sluşanschi. Bucureşti: Editura Meridiane.
Boriaud, Jean-Yves. 2001. *Histoire de Rome*. Paris: Fayard.
Braudel, Fernand. 1994. *Gramatica civilizaţiilor. I-II*. În româneşte de Dinu Moarcăş. Bucureşti: Editura Meridiane.
Camus, Michel. 2002. *Transpoétique. La main cachée entre poésie et science*. Montréal: Les Editions Lettres Vives, Trait d'Union.
Cassirer, Ernst. 1994. *Eseu despre om. O introducere în istoria filozofiei umane.* Traducere de Constantin Coşman. București: Humanitas.
Curtius, Ernst Robert. 1970. *Literatura europeană şi Evul Mediu latin*. În româneşte de Adolf Armbruster. Cu o introducere de Alexandru Duţu. Bucureşti: Editura Univers.
Deremetz, Alain. 1995. *Le miroir des muses. Poetiques de la reflexivité à Rome*. Lille: Presses Universitaires de Septentrion.
Dominicy, Marc. 2010. *L'élégie III, 22 de Properce. Propositions pour une nouvelle édition critique*, in „L'Antiquité Classique", 79, pp. 137-162, disponibil și online: https://www.persee.fr/doc/antiq_0770-2817_2010_num_79_1_3770; accesat ultima dată în 11. VIII. 2019.
Dumézil. Georges. 1993. *Mit și epopee*, vol. I, II, III. Traducere de Francisca Băltăceanu, Gabriela Creția, Dan Slușanschi. București: Editura Științifică.
Habinek, Thomas N. 1998. *The Politics of Latin Literature. Writing, Identity, and Empire in Ancient Rome*. Princeton-New Jersey: Princeton University Press.
Juarroz, Roberto. [1987]. *Poésie et Réalité*. Traduit de l'espagnol par Jean-Claude Masson. Les Editions Lettres Vives, Collection Terre de Poésie.
Konick, Thomas De. 2001. *Noua ignoranță și problema culturii*. Traducere de Mihaela și Ion Zgărdău. Timișoara: Editura Amarcord.
Lowrie, Michèle. 2009. *Writing, Performance, and Authority in Augustan Rome*. Oxford University Press.
Perkell, Christine. 1989. *The Poet's Truth. A Study of the Poet in Virgil's* Georgics. University of California Press. Disponibilă și online la UC Press E-Books Collection, 1982-2004: https://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft88700889&brand=ucpress; accesat ultima dată în 15. IX.2019.
Santirocco, Matthew S. 2002. *Reading Propertius*, in *Propertius in Love. The Elegies*. Translated by David R. Slavitt. With a Foreword by Matthew S. Santirocco. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.
Spiridon, Monica. 1984. *Despre „aparența" și „realitatea" literaturii*. București: Editura Univers.

Surse:

Bradbury, Molcolm. 1991. *Un om al istoriei*. Traducere de Gabriel Gafița. București: Editura Univers.
Costin, Miron. 1979. *Letopiseţul Ţărâi Moldovei. De neamul moldovenilor*. Ediție îngrijită de P. P. Panaitescu. București: Minerva.
Manguel, Alberto. 2012. *Toți oamenii sunt mincinoși*. Traducere de Bogdan-Alexandru Stănescu. București: Baroque Books & Arts.
Propertius. [1999]. *Elegies*. Edited and translated by G. P. Goold. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press.
Sextii Propertii. 1992. *Opera omnia*. Ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original și note de Vasile Sav. București: Univers.
Tibullus, Albius. 1988. *Albius Tibullus și autorii Corpusului tibulian*. Ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original și note de Vasile Sav. București : Editura Univers.
Varro, Marcus Terentius. 1978. *Économie rurale.* Tom I. Texte établi, traduit et commenté par Jacques Heurgon. Paris: Les Belles Lettres.

BDD-A31418 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:42 UTC)